

נתן נ. שניידר ואילן תלמוד טפסים של חמלה: היחס הציבורי לילדים במצוקה

הקדמה

סקירה מקרית של עיתונות ושל תוכניות טלוויזיה בישראל בשנים האחרונות מלמדת שמקרים של התעללות גופנית ורגשית בילדים דווחו בתכיפות חסרת תקדים, תוך חשיפה ציבורית גוברת של קורבנות ושל תוקפים, ילדים ומבוגרים. הצפייה בצילומי הילדים החבולים, ההאזנה לתיאורי ההתעללויות בהם ולעדויות לסבלם, והמודעות לאימה ולהשפלה שספגו הילדים מידי מבוגרים, עוררו בציבור גל של חמלה כלפי ילדים. הורים כיבו סיגוריות בוערות בגוף ילדיהם, שפכו עליהם מים רותחים ונעלו אותם במשך ימים בחדרים אפלים ללא מזון. אלימות זו, שנוקטים משטרים טוטאליטריים במרתפי עינויים נגד נתיניהם, נתגלתה, למרבה הזוועה, כמעשה שבשגרה המתרחש "מתחת לאפנו", אצל השכנים, בחיק התא המשפחתי, בחברה הפתוחה. במחשבה הליברלית, האידיאל של המשפחה ושל היחסים האינטימיים בין הורים לילדים הוא המפתח ל"חברה האזרחית": תחום אישי שבו הדאגה תשמש כנחמה מתביעותיו של עולם חיצוני אכזר, "גן עדן בעולם חסר רחמים". הילדים, קורבנות ההתעללות, הם תזכורת לכך, שתיאור זה אינו אלא בדיחה גרועה עבור מי שביתם הפך לחדר העינויים שלהם. ברם, לנוכח בגידתה של המשפחה קמים מנגד אנשים זרים, המכהנים בתפקידים שונים בארגונים וולונטריים, שתכליתם המוצהרת היא מלחמה בהתעללות בילדים. בניגוד מוחלט לכל קטגוריה חברתית אחרת, ילדים ו"הטיפול הנאות" בהם שייכים לתחום הפרטי, אך האחריות להם הופכת להיות ציבורית. מטרת המאמר היא להסביר את היתכנותו ואת מורכבותו של פרדוקס-לכאורה זה, ולהסביר את תולדותיה ואת גלגולה של החמלה הציבורית כרגש מוסרי מאורגן כלפי חסרי ישע בישראל.

בחיבור זה נבחנת ההבניה ההיסטורית של "התעללות בילדים" כ"בעיה" חברתית ופוליטית ב"ספירה הציבורית" הישראלית וכנושא לדיון על סדר היום הפומבי, אשר במהלכו יובחנו כמה ממאפייניה המרכזיים של הזירה הציבורית ושל יחסיה עם תחום הפרט, מחד גיסא, ועם המערכת הפוליטית, מאידך גיסא.

בהגמוניה הארגונית של מדינת הרווחה, ארגונים הם הדרך התכליתית והבדוקה ביותר לגייס את המדינה להתערבות מקיפה בעניינים פרטיים (במיוחד בתחומים שבהם למדינה אין אינטרס מוקנה [vested interest]).

* אנו מודים לסימון רונן על עזרתה באיסוף הנתונים ואילן גור-זאב, לאורי רם, לרוני שמיר, ליהודה שנהב ולשני קוראים אנונימיים על הערותיהם. אילן תלמוד מודה לקרן קורת הישראלית על מימון חלק מהפרויקט. שמותינו מופיעים בסדר אלפביתי, ואנו נושאים באחריות משותפת ושווה לשגיאות האפשריות במאמר זה.

אנו מבקשים להראות כיצד "אינטרסים אידיאליים" ו"חומריים" – ובמקרה שלפנינו, אינטרסים מוסריים וארגוניים – מתמוזגים זה בזה בפעולה חברתית. שילוב זה נוצר מהאינטרומנטליות שבה פועלים ארגונים בני-זמננו. תהליכים אלה הינם כלליים, ומתרחשים בארגונים ללא זיקה ישירה עם סוג הארגון, עם השדה שבו הוא פועל, או עם הבעלות עליו. יתרה מזו, אפילו הארגונים המונעים על-ידי תודעת שליחות ותחושת חמלה, ולא על-ידי חמדנות, נאלצים להתמודד עם דילמות מבניות הקשורות לאופי המרחב הציבורי. כמו כן, תהליכים אלה מביאים לשילוב של ארגונים וולונטריים בהפעלתה של מדינת הרווחה.

אנו מבקשים לטעון, כי במדינת הרווחה המודרנית אפילו הנושאים שבתחום המוסר הפכו בהדרגה ליותר ויותר מאורגנים, מוסדו באופן ביוורקטי, והחשוב מכל, נטמעו בשדה ארגוני ובפרקטיקה פוליטית. ההשלכה של תהליך זה כפולה: מצד אחד, התפתחותה של "ספירה ציבורית בין-ארגונית" מעודדת מודעות מוסרית ומשנה באורח דרמטי את השיח הציבורי על אודות התעללות בילדים, ובכך מאפשרת גם התגייסות מהירה להגנה על חסרי הישע. מצד שני, בפעולות החברתיות והפוליטיות הננקטות למען הקורבנות חסרי הישע משולבים אינטרסים מוסריים וארגוניים.

נבדוק באלו דרכים הדאגה הישראלית הייחודית לילדים מהווה חלק מפרויקט רחב יותר של החברה האזרחית ושל היחסים בתוך המדינה. מעבר לכך, ננסה להראות כיצד המניעים המוסריים, הפועלים לטובת ילדים וחסרי ישע, נובעים ממאפיינים "קוסמולוגיים" של שיח רציונלי; איזו תמורה הגדרתית חלה על הפעולה המוסרית בשל מאבקים בין-ארגוניים בזירה הציבורית, ומהו תהליך כינונו של הפתרון הפוליטי, כלומר, התערבות המדינה בתחום הפרט, הנתפס כמו-מאליו.

הספירות הציבורית והפרטית: בין אינטימיות לבין אינסטרומנטליות

אחת ההבחנות המרכזיות של זמננו היא ההבחנה בין האישי לבין הציבורי, בין אינטימיות לבין ניכור ובין רגשות לבין תכליתיות. הפרויקט של הליברליזם המודרני, ששאף לשחרר את האזרחים מן ההיררכיות המסורתיות, יצר תחום חדש של חירות אישית, אשר הושגה בחלקה על-ידי מיסוד הספירה הפרטית כתחום של אוטונומיה אישית וכמרחב ליחסים אינטימיים. ספירה זו היתה אמורה להיות משוחררת ממגבלות פוליטיות ומאילוצים מבניים. מסיבה זו ייחסו הוגים ליברלים (בעיקר במסורת האנגלו-סכסית) לאנשים החיים בחברה אזרחית את מירב האפשרויות להגיע לאושר (ולממון). הספירה הפרטית מוגדרת כתחום של פנימיות ביתית והיא מכוננת את תחום הפעולה האוטונומית של היחיד (שאיננו בהכרח מבודד). הספירה הפרטית כוללת היבטים מרכזיים של חיי משפחה, יחסים בין-אישיים, התאגדויות חופשיות, עבודה, פנאי וביילויים.

להבדיל מתחום הפרט, הספירה הציבורית משמשת במה לשיוחות על בעיות ועל נושאים משותפים, המתקיימות במקומות ציבוריים, בעיקר בתקשורת, באוניברסיטאות ובהתאגדויות וולונטריות (Cohen and Arato 1992). תחום ההגנה על ילדים בישראל חושף פרדוקס בין פעולה ארגונית "רציונלית" לבין הבעת חמלה, ולאורו ניתן לבחון את היחסים בין "בעיות ציבוריות" לבין כאב "פרטי". התעללות בילדים נתפסת בעיני רבים כנוראה מכל מעשי הזוועה. היא מתרחשת מאחורי דלתיים סגורות ומפירה את הכללים המוסריים של חברה הרואה עצמה כתרבותית.

במדיניות המבוססת על חמלה ציבורית כלפי חסרי הישע, חוצים תדיר את הגבולות שבין התחום הציבורי לבין המרחב הפרטי. הגנה ציבורית מאורגנת על ילדים ועל יצורים חסרי ישע אחרים מראה כי החציצה בין שני התחומים היא בלתי-מציאותית. כמו כן, התערבות ציבורית בספירה הפרטית נחשבת בעייתית כשהיא פוגעת באוטונומיה של המשפחה. מטרתנו היא להראות שהזות קווי הגבול בין הספירה הפרטית לבין הציבורית, מצד אחד, והשינויים החלים בהנחות המכוננות את המבנים התרבותיים ש"מטפלים" בספירות אלה, מצד שני, קשורים במישרין לפוליטיקה הארגונית של השגת קונסנזוס ולגיוס רחב, חובק כל ו"אפוליטי", שמוביל ל"ביוורקטיזציה של החמלה".

עבור הברמאס, שתיעד בכתביו הראשונים את התמורה המבנית של הזירה הציבורית וקיסר אותה להתפשטות אוריינות ונאורות, ספירה זו היא "המרחב החברתי שבו אזרחים חופשיים עוסקים

בנושאים בעלי חשיבות כללית כשהם מקיימים שיח רציונלי וחסר אילוצים" (Somers 1995a).
(b, 123; Habermas 1974, 49; 1990). שלא כהברמאס, אנו גורסים כי בתהליך הביורוקרטיזציה של
המדינה, עברה ההשתתפות הממוסדת בספירה הציבורית אף היא תהליך של ביורוקרטיזציה.
בניגוד לספירה הפרטית, דיונים ציבוריים מנוהלים ונעשים על-ידי ביורוקרטיות לאומיות כמו
סוכנויות ממשלתיות, ארגונים של תקשורת המונים, מפלגות פוליטיות גדולות וקבוצות אינטרס
מאורגנות היטב. הספירה הציבורית הפכה, אם כך, לתחום מאורגן, הכולל חדירה הדדית
אינטנסיבית של סוכנויות ממשלתיות (Laumann and Knoke 1988), עם התפשטות הדגם
הביורוקרטי לתחום הארגונים הוולונטריים (DiMaggio and Powell 1990).

תיאור זה של החיים הציבוריים מצביע על פרדוקס המצוי בארגון המרחב הציבורי המודרני. המימד
המוסדי של המודרניות כרוך בהופעת ארגון בלתי-אישי, פורמלי, רציונלי, ביורוקרטי ומדינתי ברובו.
עם זאת, משמעות הפרויקט התרבותי של המודרניות היא גם שחרור חברתי והתרחבות מהירה של
סולידריות עם "אחרים מוכללים", שאין לנו דבר משותף עמם, לבד מהיותם יצורים אנושיים. כיצד
אפשר, אם כך, לחוש הזדהות וחמלה בעידן של סלידה ושל אדישות ארגונית? התשובה שלנו
פרדוקסלית אף היא: מכיוון שהחברות בימינו מאורגנות באורח "רציונלי", ניתן לגייס תמיכה
מוסרית עבור בני אדם רבים מבעבר, וארגון החברה בת-זמננו מעודד אופני התנהגות הכוללים
חמלה ציבורית. הספירה הציבורית המאורגנת של ימינו, התפשטותה של האוריינות והחשיפה
למידע מעודדים "מודרניות רפלקסיבית", "מודרניות גבוהה" או "מודרניות רדיקלית", כשהכוונה
לבחירה מודעת של הפועלים החברתיים, המסוגלים "להתעלות מעל" האילוצים שהמודרניות
פורשת (Giddens 1990; Beck 1992; Lash and Urry 1994, 1). המבנה הרציונלי של החיים
הציבוריים מעודד פעילות, המטשטשת את ההבחנות המסורתיות בין אישי לבין לא-אישי, בין
אינטימיות לבין אינטרומנטליות ובין רגש חמלה לבין אינטרס ארגוני.

בחיבור זה תוצגנה שתי השקפות מנוגדות זו לזו, המשקפות את היחסים הקיימים בין רגשות
פרטיים לבין חמלה ציבורית. האחת היא הגישה הקאנטיאנית-הקטגורית, המפרידה בקיצוניות את
הציבורי מן הפרטי, והאחרת היא הגישה הסוציולוגית, המשלבת את שתי הספירות הללו. הדגמת
המקרה הישראלי על-פי השקפה סוציולוגית זו מבהירה את התהליכים שאפשרו לראות
בהתעללות בילדים בעיה חברתית.

א. פעולה קהילתית כמנוגדת לחמלה

עמנואל קאנט, חנה ארנדט ויורגן הברמאס משתמשים בהנמקה מוסרית פורמלית על מנת להתוות
קווים להערכת הפוליטיקה. הוגי הדעות הנאמנים למסורת זו, והדוחים את החמלה כמדריך וכמכון
לפוליטיקה ציבורית, רואים בקאנט מנחה לפעולה מוסרית. קאנט מתנגד לחמלה משום שלרגשות,
שלא כמו לתבונה, אין רופורציה. הוא טוען ששום פעילות המונחית על-ידי רגשות אינה יכולה
לתרום להערכתנו אותה כמוסרית (Kant [1797] 1991, 247).

קאנט חיפש אחר בסיס יציב למחויבות מוסרית מעבר לרגשות אישיים ולייחודיות היסטורית. לכן,
הוא פקפק בחמלה כיסוד ובהנמקה מוסרית להזדהות עם סבלו של הזולת. את הטיעון הקאנטיאני
פיתחו ארנדט והברמאס. ארנדט טענה שרגשות כאהבה וכרחמים, שהיו בעיניה פרטיים, הם
בעיקרם א-פוליטיים. רגשות אף הופכים למסוכנים, במונחים של ארנדט, כשהם מונעים דיון
ארגומנטיבי. כמו הברמאס, ארנדט רואה בסולידריות אלטרנטיבה לחמלה, לרחמים ולרגשות
מוסריים אחרים (Arendt 1963; Habermas 1974; [1962] 1990).

באורח אירוני, אימצו-מחדש כמה תיאורטיקניות פמיניסטיות, שהאמינו כי גברים ונשים קיימים
ב"ספירות נבדלות", את ההפרדה החדה בין התבונה לבין הרגש, או בין החמלה לבין חובה; טיעון
זה היה פופולרי במאה ה-19, ושכחו את הנסיבות ההיסטוריות של הופעתו (Gilligan 1982);
(Noddings 1988). ניתוחים אלה נסמכים על חוויית האמהות והם באים לנסח אתיקה של דאגה
ושל רחמים. "האתיקה של הדאגה" מוצגת כחוויה נשית טהורה, בעוד שהאתיקה הקאנטיאנית של
"חובה" ושל "עיקרון" מוגדרת כשפה של האב או של הגבר באופן כללי. הן טוענות שנושאים מגדרות

את עצמן במונחים של דאגה ושל רחמים ככוח-נגד לכוחות התכליתניים והאוניברסליים של השוק, המרוגים בעוצמה באתיקת החובה הקאנטיאנית (למשל, Lauritzen 1989).

ב. פעולה קהילתית כתרבות של חמלה ציבורית

כנגד הביקורת הקאנטיאנית על הרחמים, טענו טוקוויל ודורקהיים שחמלה ציבורית כרגש מוסרי משתנה בנסיבות חברתיות שונות. טוקוויל סבר כי רגש החמלה אופייני לחברה הדמוקרטית (Tocqueville [1840] 1969, 564). הוא הציב מול המוסר הדמוקרטי הזה את המגבלות החברתיות וההיסטוריות של הרחמים, שאפיינו את המשטר הישן. הוא מצטט מכתב של מדאם דה ס'ון המתבוננת באדישות, אפילו בהומור, בסבל של האיכרים:

ברצונך לשמוע את החדשות מרנה? מס של מאה אלף קרונות הוטל על האזרחים, ואם סכום זה לא יומצא בתוך עשרים וארבע שעות, הוא יוכפל וייאסף עליידי החיילים. הם רדפו אחרי כולם וסילקו אותם מן הרחוב הראשי, ואסרו על איש לקבל אותם, בהטילם עונש מוות על המפרצו זה; אז אפשר היה לראות את כל האנשים העלובים הללו, נשים הכורעות ללדת, הגברים הזקנים, והילדים, פוסעים בדמעות אל מחוץ לעיר, ללא מצעים. שלשום הם הרגו על גלגל העיניים את הכנר שהחל לרקוד ולגנוב נייר חתום; ביתרו את גופו... ואת איבריו תלו בארבע פינות העיירה... הם תפסו ששים מבני העיר ויתחילו לתלות אותם מחר... אתה מדבר בעליות רבה על המצוקות שלנו; אנחנו לא מתים כך על גלגל העיניים; רק פעם בשבוע, כדי לשמור על הצדק; נכון שכיום נראה שתלייה היא תענוג, באופן יחסי (Tocqueville [1840] 1969, 563).

בהקשר זה, הדמיון של הסבל ושל ההזדהות עם הסובל אינו יכול לחצות גבולות חברתיים כמו בחברה דמוקרטית, אשר בה המרחק בין אזרחים שווים פורמלית וחוקית הוא, לכאורה, זהה עבור כולם (לטוצ'ילוב גיאורג זימל אבחנה דומה [Simmel 1950; 11–13, 26–73, 250–268]). לפי החזון הזה, הומוניטריזם הוא חלק מפרויקט רחב יותר של המעמד הבינוני שמתבסס על אידיאל של חמלה ציבורית ועל השאיפה לצמצם את האכזריות.

עבור דורקהיים, סולידריות מודרנית היא בראש ובראשונה היכולת להזדהות עם "האחר" ולחוש באמפטיה את הכאב שלו. לעומת זאת, בחברה המורכבת משרדות, היחיד יכול לחוש אמפטיה רק כלפי בני מעמדו. במילים אחרות, בתרבות המודרנית המשמעות של סולידריות אורגנית היא הסולידריות עם "האחר המוכלל", בעוד שהמשמעות של סולידריות מכנית היא אחווה עם "האחר הקונקרטי" שלה. בן-חביב מתקיפה את קו המחשבה הזה (Benhabib 1987). עבור דורקהיים, רעיונות מוסריים משקפים גבולות חברתיים, ובדמוקרטיה גבולות אלה הם רחבים ביותר. עם התפשטותה של התלות ההדדית על פני מערכת מפותחת של חלוקת כוח העבודה, החוש המוסרי מתרחב והופך להיות מופשט ואוניברסלי. אלה המאפיינים הטיפוסיים של חברות שוק קפיטליסטיות. בעזרת סוציולוגיית המוסר האמפירית שלו, מנסה דורקהיים להימנע גם מתפיסה של חברות-יתר של הפעולה האנושית (האופיינית להיסטוריציוזם הגרמני), וגם מתפיסה של תת-חברות (המאפיינת את התועלתנים הבריטים). דורקהיים שואף לחבר את הפעילות האישית עם ההיקבעות החברתית. בניגוד למסורת הקאנטיאנית, הוא סבור שצדק בחברה דמוקרטית מודרנית מתחיל במעורבות רגשית בעולם. כנגד המסורת התועלתנית – שתפסה את בני האדם כמסוגלים לחוש כאב והנאה באותה המידה, ואת ההנאה ממעשה הנדיבות כבסיס לרגשות מוסריים – סבר דורקהיים, יחד עם הפילוסופים הרציונליים, שלאכזריות ולסבל אין מקום ביקום המסודר. בסוציולוגיית המוסר שלו, חמלה ציבורית, רציונליות ותועלתנות משולבים זה בזה, כפי שהוא טוען בהטעמה בהקדמתו למהדורה הראשונה של *חלוקת העבודה בחברה*. דורקהיים הראה שגם רגש החובה וגם רדיפת "הטוב" הם תוצאה של פעולת גומלין חברתית בנסיבות תרבותיות והיסטוריות ספציפיות (Durkheim [1893] 1964, 37).

המימד המוסרי של פעולה מוסרית קשור למימד התרבותי. הביורוקרטיזציה של החמלה מתרחשת בד בבד עם הרחבת גבולותיו של התחום הציבורי. שינוי השיח על אודות חסרי ישע וטשטוש הגבולות בין הפרטי לציבורי מתרחשים דווקא כאשר ארגונים, המתמחים בהענקת חמלה, מגדירים את הסבל כבעיה אוניברסלית. כדי להמחיש את הדברים נבחן את התמורות ההיסטוריות שחלו

בשיח ובפרקטיקה הציבוריים בנושא ההתעללות בילדים משנות החמישים עד שנות התשעים. מתברר שדווקא ארגון "רציונלי" של פעולה מוסרית מביא להרחבת גבולות הסולידריות עם חסרי ישע.

המקרה: הגנה על ילדים בישראל

1. התעללות בילדים, הבית והרחוב

הנחות תרבותיות סמויות מילאו תפקיד מפתח בכינון הפעולה המוסרית למען ילדים מנוצלים בשנות החמישים. הן כללו את הגררת מאפייני הילדות; את ההבחנה בין דגם היחסים ברחוב לבין טיב היחסים בבית, ואת טבעו של "נוער מאורגן" – בני ותיקים ממוצא אשכנזי, מול נוער "עוזב" ממוצא מזרחי. כלומר, הפעולה המוסרית למען ילדים שזורה בהנחות תרבותיות כלליות מחד גיסא, ומושפעת ממבנה השליטה העדתי מאידך גיסא.

בעולם הטרום-מחדרי, חייהם של ילדים היו בלתי-ניתנים להפרדה מחיי המבוגרים. משפחות חיו ועברו יחד. ילדים היו חלק מכוח העבודה של משפחות. כנגד זאת, במעבר אל המודרניות כוננה הילדות במקביל לכינון הביתיות: הילדות הופרדה מעולם המבוגרים כשלב חיים מובחן. יותר מכך, ההפרדה בין מבוגרים לבין ילדים היתה גם מרחבית. ה"בית" נתפס כמקום מבטחים, היאה לחינוך ילדים, בעוד שה"רחוב" סימל את מלחמת הקיום, את הפשע ואת הסכנה האורבים לילדים. עם כינון ה"בית" ניתן אישור חברתי לקשרים רגשיים חזקים בין ילדים לבין הורים, במיוחד בין אם לילד, והחינוך המכוון של ילדים קיבל מקום מיוחד. ילדים לא התעמתו ישירות עם העולם היצרני של העבודה, אלא הוכנו אליו. ריסון ומשמעת עצמית הפכו להיות חלק מהפרויקט החינוכי של קבוצות חברתיות אלה, שלווה במתן זכויות וחובות מיוחדות לילדים. כמו העבודה היצרנית, גם המיניות וביטוייה הגלויים הוצאו בהדרגה מעולמם של הילדים (Zelizer 1985).

חמלה כלפי ילדיהם של זרים בישראל ובמקומות אחרים יכולה להתפתח רק אחרי הופעת האידיאל המשפחתי המשקף ביתיות רגועה. כפי שנאמר לעיל, חמלה ציבורית נותרת בגדר חידה אם סוברים שההפרדה בין הספירה הציבורית לבין הפרטית מוחלטת. כשבוחנים את המאמצים המושקעים בהצלת ילדים של זרים מאכזריות, מתחדדת בעייתיות ההפרדה בין שתי הספירות.

מבדיקה של תכני העיתונות הישראלית בראשית שנות החמישים מתברר, כי רחובות העיר נתפסו כמסוכנים לילדים. ה"רחוב" הפך להיות מקומם של הפשע ושל ההידרדרות המוסרית, בניגוד גמור לבית ובניגוד לעליונותה של המשפחה (הפרטית כמו גם הלאומית), שם מתקיימים כללים מוסריים והמעלות הטובות שולטות. ה"רחוב" עמד בניגוד ל"בית". הבית נתפס כמפלט מן העולם המאיים והלא-בטוח. הוא שיקף את הנוף הפנימי של אנשים, שבהיותם משוחררים ממשורת וממנהגים, חיפשו להם עוגן מוסרי חדש. בתור שכאלה, הבתים היו אמורים לספק תחושת אינטימיות. שינוי עצום זה מחיצוניות לפנימיות הוא חלק מתמורה כללית שהתרחשה בחייהם הציבוריים והפרטיים של אנשים.

דוגמה אופיינית היתה התגובה למקרה שאירע בעיר רחובות באוקטובר 1954, שבו תקפו בני "נוער נטוש" כמה נערים השייכים ל"נוער המאורגן" ודקרו אחד מהם למוות. חברי "הנוער המאורגן" השתייכו לתנועת נוער מאורגנת. הם באו מ"בתים" טובים ומסודרים, בעוד שהתוקפים הגיעו מבתים "הרוסים" או "נטושים" וחיו ברחובות (מעריב, 22.10.1954; דבר השבוע, 4.11.1954).

דימויים אלה נכתבו בריש גלי בעיתונות הישראלית של אותה התקופה והודגשו בדיונים בכנסת בנושא הגנה על ילדים (הדיון במליאת הכנסת בנוגע לתיקון ב"חוק הראיות", 7 בדצמבר 1954). מטרות המאבקים הציבוריים נגד פגיעה בחיי ילדים מנוסחות בדמיונם המוסרי של המתקנים כספירה פרטית מאורגנת גדולה. חמלה ציבורית גויסה להגנה על מטרות פרטיות וליצירת משפחות טובות יותר כדי שבניהן יהיו טובים ומוסריים יותר. הילדות, לפי תפיסה זו, התארכה, ובהשוואה לעבר, המרחק בין ילדים לבין מבוגרים גדל. בתפיסת הילדות כ"תום", הילד הפך להיות מוסרי בעיקר באמצעות ההתערבות של ההורים. הילדים נכחו בחברה האזרחית אבל עדיין לא היו חלק

ממנה. לכן, טובתם של ילדים של זרים נתפסה כטובין ציבורי (public goods) וברוחותם היתה מעוניינת החברה כולה.

אחד ממאמצי הרפורמה המוקדמים בישראל בנושא התום המיני של ילדים היה המאבק לשנות את "חוק הראיות" בתחילת שנות החמישים. בניגוד לנטייה הרווחת לאידיאליזציה של העבר, אירעו עבירות מין רבות גם בשנות החמישים. בשנת 1955 העבירה הכנסת תיקון מיוחד ל"חוק הראיות", לאחר שילדים נחקרו באופן ישיר בנוגע לעבירות מין. התיקון לחוק הראיות משנת 1955 נועד להגן על בריאותו הנפשית של ילד מתחת לגיל 14, ולהבטיח שחקירתו בתחנת המשטרה או בבית-המשפט כעד לא תזיק לו. בית-המשפט יצר תפקיד של "חוקר נוער", אשר הוסמך להחליט האם תותר חקירה של הילד בהקשר של עבירות כאלה, ובאילו נסיבות.

בספרות המשפט והעבודה הסוציאלית בישראל נחשב חוק זה כאות לאופיה המתקדם של החברה הישראלית ולשאיפתה להגן על ילדים (חובב 1993). דאגה ציבורית בנוגע לעבירות המיניות נגד ילדים לא נוסחה כנגד בני המשפחה האינטימית (כפי שיופיע בדיונים מאוחרים יותר על התעללות בילדים) אלא כנגד פרופילים מרושעים, זרים.

דמות מפתח בדיונים הישראלים בשנות החמישים ובראשית שנות הששים היה הישראלי יליד גרמניה, דוד רייפן. רייפן שימש כ"פקיד (ראשון) לרווחת הילד" במחלקת הרווחה של עיריית תל-אביב בשנות השלושים והארבעים. בשנת 1947 סיים את בית-הספר הגבוה לכלכלה בלונדון כעובד סוציאלי מוסמך, ובשנת 1950 התמנה לשופט הראשון בבית-המשפט לנוער בישראל. הוא היה אחד מאלה שדחפו את התיקון לחוק הראיות בשנת 1955 ופרסם חיבורים רבים בעברית, באנגלית ובגרמנית בנושאי עבירות מין נגד ילדים בישראל (Basin and Reifen 1983). אחד מהמאמרים שלו שהתפרסם בשנת 1962 ב-*World Mental Health*, מהווה דוגמה להבנת הרקע לדין בנושא עבירות מין בישראל בתקופה זו. במאמר זה רייפן מדבר על ישראל כעל חברה הטרוגנית, שבה תמיד מתרחשים שינויים. הוא מזכיר את זרם המהגרים הגדול שהגיע ארצה מקהילות מזרחיות רבות במהלך עשר השנים שלפני הפרסום (1952-1962) והכפיל את האוכלוסיה היהודית. וכך כתב:

עקירה לחברה תחרותית, מעירית ומתועשת... שינוי מרקע תרבותי קפדני ונוקשה, כפי שמקובל במדינות המוסלמיות, לחברה חופשית ומשוחררת מאיסורים. בסביבה מסייגת וחמורה, הסגורה כמעט באופן הרמטי, קל הרבה יותר לרסן את התשוקות, את הנטיות ואת הכמיהות המיניות... קשה יותר בחברה חופשית... מעמד הנשים בישראל זהה לזה של הגברים (Reifen 1962, 66-67).

גם בחיבורים אחרים רייפן קושר את הבעיה של סטייה מינית, כמו את עבריינות הנוער בכלל, לקשיים הנוצרים בעקבות הגירה ולהתנגשות התרבותית בין (מה שהוא מכנה) "אוריינטלים" לבין "לא-אוריינטלים".

עם זאת, אין להסביר את הפעולה להגנת הילד אך ורק בתחושת עליונות כלפי המהגרים. הוגים מוסריים כמו נורברט אליאס ואמיל דורקהיים סבורים שריסון דחפים ושליטה מלאה על הרגשות מקבילים לתלות ההדדית הגוברת בין אנשים והמבוססת על שוויון פורמלי וחוקי המאפיין את החברה האזרחית (Elias [1939] 1978).

לפי ההשקפה הליברלית הזו על פיקוח חברתי, הומניטריות היא חלק מפרויקט גדול יותר של המעמד הבינוני הנשען על אידיאל החמלה הציבורית, על השאיפה להפחית את האירציונליות ואת האכזריות השרירותית, ועל קיומה של קהילה מוסרית המבוססת על השפעתם ההדדית של חבריה הפעילים. תיאוריות אלו מנסות לסתור את השקפות האינטרס-העצמי האינדיבידואליסטיות של "האדם הכלכלי" השואף למקסם תועלת בכל מחיר.

הדיון הפרלמנטרי בנושא חוק הראיות פחות מפורש מדיונו של רייפן בנושאים אלה. בקריאה הראשונה של החוק ב-6 בדצמבר 1954 הציג שר המשפטים, פנחס רוזן, את החוק כמהפכני וכחדשני וציין שאין לו תקדים בעולם. המטרה המפורשת היתה "למנע נזק רגשי לילד". מועזע לגלות שרוזן, כמו שאר חברי הכנסת שהשתתפו בדיון, דיבר על "פשעי פריצות" כעל דבר רגיל ביותר, כמעט כעל דבר שבשגרה. התעללות מינית נדונה כתופעה נורמלית. יש שסברו כי

ה"חלוציות" והדת מנעו "פגיעה קשה (של התופעה) בארצנו", אולם הרוב קיבלו את השכיחות ה"הנורמלית" של עבירות מין נגד ילדים. חבר כנסת קומוניסטי אחד הציע אפילו הסבר אלטרנטיבי: הגורמים לעבירות מין הם אבטלה ועוני, ומעבר לכל, האחריות להן נעוצה בורם של הסרטים ושל הספרים האמריקניים ובהשפעתם על הציבור. אולם חברי הכנסת האחרים הסכימו בלהט עם ההנחות של רון שהתיקון לחוק הינו מתקדם ורק הציעו פה ושם שינויים טכניים. הדימוי של הילד בדיונים פרלמנטריים אלה היה של "קורבן תמים", שאינו מסוגל להעיד בבית-המשפט. הילדים נתפסו כקורבנות הנתונים לאיומיהם של סוטים, חשופים לפגיעה מצד זרים מרושעים והם אינם, על כן, אחראים למצבם המסוכן.

החוק הישראלי ממסד את היחסים המוסריים האלה עם ילדים ב"חוק הנוער – טיפול ופיקוח" משנת 1960 וב"חוק היכולת והאפוסטרופות" משנת 1962. שני החוקים קובעים, באורח מקביל, אחריות ציבורית ונשיאה בחובה פרטנית. בנוסף, החוק משנת 1960 דורש מבעלי מקצוע העובדים עם ילדים לזווח על חשד לעבירה. שני החוקים מעניקים סמכויות לעובדי רווחה להרחיק ילדים, הנראים בעיניהם שרויים בסכנה, מבתיהם.

סמכויות אלו נותנות לבעלי מקצוע אמצעים להתערב במרחב הפרטי למען ילדים חסרי ישע. ההנחה הסמויה מאחורי החקיקה היא, כי ירידת ה"חלוציות" ובעיות ההגירה הן המניע העיקרי לפגיעה בילדים, הצפייה בדרך-כלל מזרים ברחוב. מן הדיון בעיתונות, שהובא לעיל, עולה כי ההנחה היא ש"בתים" שלווים ומאורגנים הינם חסינים להתעללות בבית, בעוד ש"בתים הרוסים או נטושים" הם המקור לה; והם המפיצים את הרוע ברחוב.

2. התעללות בילדים כחולי עלי-מעמד

כדי להבין את האינטראקציה הנצרת בין ארגונים במדינה למען הצלת הילדים, שומה עלינו לרדת לשורש המושג "אוניברסליזציה". חמלה ציבורית מאבדת את הקשר האישי של אחד-לאחד בין עוזר לנעור; הענקתה הופכת למופשטת בדומה ליחסית תשורה (gift relations) – באמצעות קידוד משפטי אוניברסלי וניסוחים מקצועיים, המחליפים את השפה המוסרית הוולונטרית. בעוד שצורות קודמות של חמלה קשרו בני אדם לאלה לאלה על-ידי "רגשות אחווה", האוניברסליזציה של החמלה הציבורית מתווכת באמצעות המדינה והפרופסיות. התמקצעותה של החמלה מתאפיינת, אם כן, בשיח רציונלי השזור במונחים אוניברסליים-מקצועיים. כמו בכל פרופסיה, המומחים לחמלה אמורים להבין קשרים סיבתיים המחוללים התעללות בחסרי ישע. מעבר לכך, הפרופסיה מנסה ליצור גוף ידע פורמלי שילמד את ההורים מהן הדרכים ההולמות והבלתי-הולמות לטפל בילדיהם. בהיותה בעלת אופי אוניברסלי, החמלה הציבורית אינה קשורה עוד להורים וילידים של העניים והמהגרים, כפי שהיה בשנות החמישים. היא מתבטאת במרשמים מקצועיים ליחסי הורות, אך גם בחוק, בהסדרים ממוסדים ובשיטות הניהול, המאפיינים את הביורוקרטיה הרציונלית-המשפטית המודרנית של המדינה.

נוסף על כך, הפעולה המוסרית למען הילד שזורה בהנחות יסוד דיסציפלינריות על אודות "סדר העולם", המתאפיינות בשיח מקצועי-אוניברסלי שקורא ל"בעלות" מקצועית על הגדרת התופעה ועל פתרונה. כאן אנו מוצאים הלימה בין השיזור התרבותי של הפעולה המוסרית לבין שיזור הפוליטי – הפרקטיקה הפוליטית האוניברסלית הקיימת במדינת הרווחה – כפי שבאה לידי ביטוי בחקיקות השונות.

רגע מכריע בהיסטוריה של הגנה על ילדים בישראל היה הקמת "האגודה להגנת הילד" (א.ל.י.) בשנת 1979 בידי העובדת הסוציאלית ד"ר חניתה צימרין. פעולותיה הארגוניות ופרסומיה של צימרין הקנו לה שם כאחת המומחיות הבולטות בנושא התעללות בילדים בישראל בשנות השמונים. מלבד הקמת הארגון הוולונטרי הראשון בישראל, שפעילותו מתמקדת בהתעללות בילדים, היא החזירה את הידע המקצועי ואת ההגדרות המדויקות לתופעה החברתית החדשה בישראל – התעללות בילדים (צימרין 1989, צימרין ואילון 1990; 1987; 1983; 1982; Zimrin).

מעבר למחלוקות הדיסציפלינריות, מזקרים על ההיבטים הטכניים של האטיולוגיה של התעללות

בילדים מצביעים על תמורה שהתחוללה בשיח של החמלה הציבורית. העמדה המוסרית כלפי התעללות בילדים עברה אובייקטיביזציה ואוניברסליזציה. בבהלה הפדופילית של שנות החמישים, נחשבו המתעללים בילדים לאחראים מוסרית על מעשיהם. למרות שינדחפו למעשיהם על-ידי "גורמים תרבותיים", התגובה לקורבנות של מעשי האכזריות היתה חמלה. בשפה הממוקצעת המאוחרת יותר, המתעללים בילדים אינם נתפסים בדרך-כלל כנושאים באחריות מוסרית למעשיהם. מחקרים על הרקע הסיבתי – חברתי או פסיכולוגי – להתעללות, רואים בתוקף יצור חסר ישע מבחינה מוסרית. כוחות טמירים, גדולים יותר מאחריותו המוסרית של התוקף, גורמים לו להתעלל בילדים. החמלה, אם כך, מופנית הן כלפי המתעללים והן כלפי קורבנותיהם.

התייחסויות לנושאים אלה התגבשו בארצות-הברית בשנות הששים, והגדיר-מחדש את המונחים של "התעללות בילדים". התעניינות ב"התעללות בילדים" התגלתה שוב במקביל למאבקן של קבוצות מיעוטים לזכויות שוות. המגוונים על ילדים ראו בילדים הסובלים "קבוצת מיעוט" נוספת. ההגדרה-מחדש של ילדים כ"קבוצת מיעוט" מעידה על תובנה חדשה של החמלה בתקופתנו. בעבר, ילדים סובלים היו כמו חיות טובלות, ועוררו רחמים כמו אלה המתעוררים למראה סבל של חסר ישע. המושג "ילד כמיעוט סובל" מציג תפיסה משפטית ופוליטית המבוססת על זכויות אוניברסליות, והמצביעה על הרחבת הדמוקרטיה להכרה בצרכים ובאינטרסים של ילדים, לא כחובה שצריכים לקיים מבוגרים, אלא כזכות על-פי החוק. ראייה זו מנוגדת לקודמותיה, שבהן לא הוענקו זכויות לאלה המצויים ביחסית-תלות כלשהם.

חקיקה לאומית, "החוק למניעת התעללות בילדים", התקבלה בשנת 1974 (US Senate 1973). החוק קובע שיש להקים "מרכז לאומי להתעללות והזנחת ילדים" אשר יספק, בין השאר, סיוע כספי לתוכנית הדגמה למניעה ולטיפול בהתעללות ובהזנחת ילדים. ההגדרה, שנוסחה בשימוע של הסנאט, היתה זו: "התעללות והזנחת ילדים" משמען גרימת נזק גופני או נפשי, התעללות או ניצול מיניים, טיפול רשלני, או עינוי של ילד... בנסיבות המעידות על כך שהדבר פוגע או מאיים על בריאותו או על רווחתו של הילד" (שם). גיל הסביר שההיקף הרחב של ההגדרה בא להדגים את הנפרצות של התופעה. כאשר הוא ניסה להראות שהתעללות בילדים היתה נפוצה ביותר בקרב העניים, מיד סתר אותו סנטור מוניייל: "אבל זו איננה בעיית עוני, זוהי בעיה לאומית" (US Senate 1973, 17).

הערה זו שיקפה נסיונות בקרב אנשי מקצוע, והציבור בכלל, לנתק את ההתעללות בילדים מן הבעיות הנובעות מעוני. למעשה, לפחות בעיני הציבור, כמו גם בקרב קובעי המדיניות, הפכה תופעה זו לאוניברסלית. כולם מתעללים בילדים. התעמרות בילדים הנתפסת כחולי מספקת בסיס לאהרה אוניברסלית.

חולי יכול לפגוע בכל אחד, לא רק בעניים או באלה המצויים בשולי התרבות. העובדה שמי שנפגע ממחלה ראוי לרחמים לא תמיד זוכה להכרה (למשל, נפגעי האיידס בימינו), אולם אין ספק שהפרשנות הרפואית להתעללות בילדים מרחיבה את טווח הרחמים הציבוריים, ועל המודלים המקצועיים בנושא זה לא נמתחה כמעט ביקורת. ילדים שבגרו והפכו להורים, והם מכים את ילדיהם, נחשבים בעיני המומחים ל"סנדרום הילד המוכה" כסובלים מבעיות רגשיות, ממבנה אישיות לקוי, מסך נמוך של אובדן שליטה רגשית, מכעס מתפשט, ממחלות פסיכוסומטיות וממשיכה פרוורטית להעניש ילדים.

יש המנסחים את הגורמים להתעללות בילד בשפה פסיכולוגית כבדה. ברנדט סטיל, מחברם של מאמרים רבים על התעללות בילדים, כותב:

"ברמה הפסיכולוגית העמוקה יותר, האירועים (של התעללות בילדים) מתחילים בכך שהורה מזהה את התינוק המטופל כאובייקט מספק-צרכים, הוזה להורה שימלא את החסכים בניסיונו האישי של ההורה המתעלל כילד להורים מתעללים. כיוון שעברו של ההורה אומר לו שאלה אשר מהם ציפה לקבל אהבה הם גם אלה שתקפו אותו, גם התינוק נתפס כדמות אבהית ביקורתית... מתרחש שינוי בזיהויו של התינוק. נוצר זיהוי של הסופר-אגו עם ההורה המעניש של ההורה עצמו. התינוק נתפס כילדותו הרעה של ההורה עצמו. התוקפנות הנצברת מכוונת החוצה, והילד מוכה באישורו המלא של הסופר-אגו" (Steele 1987, 90).

ילדים עדיין סובלים מיחס שרירותי: ה"חווה" בינם לבין הוריהם עדיין איננו חווה בין שווים, אבל נוסף אליו יסוד חדש. הציבור מודע לכך שביחסי הורה-ילד, או מבוגר-ילד, טמונות סכנות לחייו ולבטחונו של הילד. ילדים הופכים להיות שותפים במערכת יחסים שעיקרה תלות-הדדית. כאשר ילד ניוזק בשיטתיות "אנחנו" מסכימים ש"מישהו" צריך לעשות משהו בעניין. מדינת הרווחה ממלאת תפקיד של אותו "מישהו" קולקטיבי ותורמת בכך לבירוקרטיזציה של החמלה הציבורית.

החיבור בין יחס בלתי-הולם לילדים לבין עוני, או "מעמדות מסוכנים", נעלם. פוליטיקאים שרואים עצמם "מומחים" ל"התעללות בילדים" מדגישים את האוניברסליות של התופעה. מדינת הרווחה מגישה עזרה לעניים על בסיס "אוניברסלי" כדי למתן את האיום הפוליטי הנשקף מהם, וכדי לשמר אותם כפוטנציאל של כוח עבודה. מדינת הרווחה נוצרה לאחר מאבקים מעמדיים ממושכים. כנגד זאת, מתן עזרה ממוסדת לילדים נובע מן ההתייחסות לאי-יכולתם להתארגן ולדרוש את זכויותיהם. מבוגרים הם אלה המגדירים את האינטרסים של הילדים ואת הדרכים למימושם. חשוב לציין כי התמורה ביחס לחסרי הישע מתרחשת בד בבד עם ההפרטה המתרחבת של תפקודיה של מדינת הרווחה ועם התביעה הגוברת בחברה ל"אחריות אישית". כנגד זאת, בנושא הילדים המוכים התביעה מופנית לאחריות ציבורית והמדינה מלאימה את התחום.

מעבר לדרכים שבהן המושג "התעללות בילדים" נלמד על-ידי מומחים מקצועיים ועל-ידי התקשורת, הציבור רואה אלימות נגד ילדים כחלק מהחיים המודרניים. נוצר גוף ידע חדש. התעללות בילדים מתרחשת, לדעת המומחים לדבר, בתדירות שווה בכל המעמדות ובכל הקבוצות החברתיות, ואין לראות בה כישלון בלעדי של פועלים עניים. דומה כי הליברלים, שלא כאנשי הרפורמה בעשורים קודמים, מהססים למקם את התופעה בקרב העניים. זה ביטוי נוסף לכך שטוח החמלה הציבורית הפך לאוניברסלי. בתהליך האוניברסליזציה העניים אינם נתפסים עוד כישות נפרדת, המבצעת מעשי אכזריות שאחרים אינם מסוגלים אפילו לחשוב עליהם.

ההגדרות הישראליות בנושא התעללות בילדים מתגבשות על-פי התפיסה האמריקנית ודרכי הטיפול בנושא מאמצות את הכיוונים שפותחו בארצות-הברית ומאוחר יותר באנגליה. בספרות המקצועית, שמחקריה של צימרן הטביעו בה את חותמם, ניתן להבחין בכמה אמינות מקצועיות: התעללות בילדים היא על-מעמדית. אין קשר בין רמות הכנסה ומעמד חברתי, לבין קורבנות ועבריינים. על-פי צימרן, בכל השכבות ניתן למצוא הורים המתעמרים בילדיהם באותו יחס. תופעת ההתעללות היא חולי שחלק מההורים נגועים בו ואחרים לא. היא מבטאת מערך מסוים של מצבים רגשיים ושל בעיות הסתגלותיות ספציפיות ומצביעה גם על קשר לקוי בין הורה לילד.

ההסבר האטיולוגי "העל-מעמדי" לתופעה זו נעוץ ב"מעגל ההתעללות": אנשים המתעללים בילדים היו בעצמם קורבן להתעללות. פירוש זה תואם את אחת האמונות הבסיסיות בחברה המודרנית שלנו, והיא שחוויות ילדות קובעות את ההתנהגות בבגרות. לפי מודלים אלה התעללות בילדים היא מחזורית. ילדים שהתעללו בהם הופכים בעצמם למתעללים בילדים. המשימה של פעולת המניעה, אם כך, היא לשבור את מעגל ההתעללות. התעללות בילדים היא חולי על-מעמדי הפוגע בכל המעמדות. הבדלים מעמדיים ואתניים הוצאו מכלל חשבון. זו גישה אמריקנית, והחקיקה יכלה להצליח בהקשר האמריקני רק אחרי אוניברסליזציה של התופעה. לפי הספרות המקצועית מתברר, כי הממצאים הסטטיסטיים מצביעים על הקשר חברתי בין התופעה לבין האוכלוסיה שבה היא נפוצה, משום שהעשירים יכולים להסתיר את מעשי ההתעללות המתרחשים בבתיהם. במקרה זה העדר עדות נתפס כעדות מאששת למעשים מוסתרים. העל-מעמדיות לכאורה של התופעה פותחת פתח ליצירת קואליציות רחבות. מיקוד הבעיה בדינמיקה של המשפחה מאפשר לשמרנים החוששים משקיעת המשפחה, לליברלים ולפמיניסטים, הקוראים תיגר על המשפחה המסורתית, להתאחד במאבק המשותף נגד התעללות בילדים (כפי שאירע בארצות-הברית ובבריטניה).

הידע המקצועי בנושא ההתעללות בילדים (שקודד ותועד בכתבי-עת *International Journal of Child Abuse and Neglect*) מקורו בתחום העבודה הסוציאלית הרפואית בארצות-הברית, והוא התפשט למדינות שונות, וביניהן ישראל. התעללות בילדים מוצגת כתופעה א-היסטורית. הגישה ה"תרופוטית", הרואה הן במתעלל והן במי שמתעללים בו קורבנות של נסיבות, מצביעה על מעבר מעמדה מוסרית לעמדה תרופוטית. ההורה המתעלל נתפס כקורבן המשולל היקבעות-עצמית

מודעת. לפי גישה זו, אין הגדרה סטנדרטית להתעללות בילדים, והדבר מביא ליצירת הגדרות סבוכות וליצירת קטגוריות חדשות כמו "התעללות רגשית" (הרס שיטתי של כושרו של הילד לפתח יכולות רגשיות). בישראל אימצו את הנחות היסוד הללו בלי לבדוק את הרקע ההיסטורי להופעתן.

3. חוק הדיווח: מחולל לחטא

בשנת 1989 חלה תמורה דרמטית בהנחות התרבותיות על אודות מחולל ההתעללות בילדים: השפה הטיפולית הפכה לשפה מענישה (פנולוגית). עדיין רווח השימוש במושגים אוניברסליים, אולם האוניברסליות חרלה מלשמש עוד להרחבת ה"בעלות" המקצועית על התופעה ועל פתרונה; האוניברסליות גם מספקת דגמים של סולידריות ושל קרבה ואף של נטילת אחריות ליחסים בין אדם לחברו. יתרה מזו, המדינה מעורבת בפעולה המוסרית למען חסרי הישע. ה"יום המוסרי" מצליח לגייס את המדינה כל עוד הוא בולם את הארגון המתחרה בו, בעודו נאלץ להתפשר על טיעונים מקצועיים המנוגדים לשלו. הפעולה המוסרית, אם כן, נובעת מהנחות "קוסמולוגיות" אודות טבעה של ההתאכזרות כלפי ילדים. עם זאת, הפעולה המוסרית הבאה לידי ביטוי במרחב הציבורי, מושפעת גם מהמבנה הפוליטי-מוסדי של השלטון, והיא שוורה ביחסים הבין-ארגוניים בזירה הציבורית.

תהליך החקיקה בנושא ההתעללות בילדים התרחש בישראל בסוף שנות השמונים, והיה מהיר. ראשיתו הדרמטית היתה בפרסום הטרגדיה של מורן בת השלוש מטבריה, אשר נפטרה בבית החולים ב-9 בפברואר 1989 כתוצאה ממסכת התעללויות קשה ביותר, לאחר שהיתה מאושפזת במשך חמישה חודשים. אף-על-פי שמורן לא היתה הילדה הראשונה שמתה מהתעללות, הפך המקרה שלה לאירוע תקשורתי ואף עורר לפעולה פוליטית. "עיניה של מורן", כפי שנוסחה הכותרת הראשית בעיתון היומי, עברו הכללה והוצגו כמטאפורה לסבלם של הילדים בישראל. במשך ימים אחדים הפך הסבל הפרטי שלה לנחלת הציבור. למרות שמורן באה מרקע של עוני, מתנאי דיור ירודים, מהתמכרות לסמים ומאומללות חברתית, נתפס המקרה הפרטי שלה כסימפטומטי לכל הילדים הסובלים מהתעללות ללא תלות במעמד ואו בהשתייכות עדתית. קוראי העיתונות היומית צרכו את דמות הילד הסובל והמוסרי, אשר המסחר-הסנסציוני והפוליטי-מוסרי משולבים בו יחדיו (מעריב וידיעות אחרונות, 12.2.1989).

הכנסת קיימה את ישיבתה הראשונה בנושא חמישה ימים לאחר מותה של מורן. תשעה חודשים לאחר מכן עבר החוק הישראלי הנוגע להתעללות בילדים ללא כל התנגדות. ארגון וולונטרי כ.א.ל.י, וארגון שתדלני חדש יחסית, "המועצה הלאומית למען הילד", בהנהגת העובד הסוציאלי ד"ר יצחק קדמן, יעצו לפוליטיקאים, ניסחו את הידע המקצועי הרלוונטי ודחפו לכיוון של חקיקה הולמת (קדמן 1992). הקושי היחיד שעמד בדרכם היה "חוק הדיווח" רחב ההיקף שהיווה חלק מיוזמת החקיקה, אבל גם החלק הזה אושר בכנסת (ראה להלן). אף-על-פי שהחוק הישראלי אינו מכיר ב"חובת הצלה" אוניברסלית (בדומה לחוק הבריטי), הרי בחוקי הדיווח, הדורשים מכל היודע דבר על התעללות בילדים (ללא קשר למרחק חברתי) לדווח על כך לסמכויות המתאימות, ניתן לראות סוג של "חובה להציל".

מעניין להצביע על התפקיד הכפול שממלאת "המועצה למען הילד". הלובי החדש "שימש הן כיועץ רשמי לוועדת הכנסת בעבודתה, וסייע גם בהכנת מסמכים, עדויות וחומר רקע בכתב ובעל-פה. מצד שני, המועצה ניהלה פעולות לובי נמרצות בצורות שונות, גלויות וסמויות", כותב ד"ר קדמן (קדמן 1992, 142). חומר חזותי, טבלאות של חקיקות משוות, ומומוחים שונים, שתמכו בחוק הדיווח המקיף, מילאו תפקיד עיקרי בפעילות כפולת-התפקיד של המועצה (שם). למרות שהפסיכולוגים התנגדו בהתמדה להסרה גורפת של חיסיון מקצועי, הפעילה לשכת עורכי-הדין לחץ חזק על הוועדה, ועורכי-הדין היו חברי הקבוצה המקצועית היחידה שבידיהם נותרה חסינות. פשרה נוספת שהתקבלה היתה שהן המשטרה והן משרד הרווחה ישמשו ככתובות מוסדיות שאליהן ניתן לפנות ולדווח על מקרה התעללות (שם).

הנחות החוק הישראלי בהשוואה לחקיקה במדינות אחרות

בין השנים 1963 ל-1967 העבירו כל המדינות חוק דיווח על התעללות בילדים, שחייב את בעלי המקצוע, שבאים במגע עם ילדים, לדווח על כל חשד בהתעללות. חשוב להזכיר, כי בחוקי הדיווח יש עניין מיוחד לחקור את רגשות המוסר הציבוריים כמו חמלה, למשל, כיוון שהם מנותקים באורח חלקי ממסורת ה-*common law* האנגלוסקסי של חובה משפטית לחמלה. ה-*common law* האנגלוסקסי אינו מחייב להגיש עזרה פעילה לבני אדם. חוקי דיווח על התעללות בילדים אמנם מוגבלים לאנשי מקצוע בארצות-הברית, אבל הם קובעים חובה למנוע נזק. חוקים שמחייבים את האזרחים למנוע נזק, ושכדרך-כלל הם נקראים חוקי "חובה להציל" או "השומרני הטוב", אינם אלא חלק מן הקהדים האזרחיים של רוב המסורות המשפטיות הקונטיננטליות מאז המאה ה-19. כנגד זאת, המסורת המשפטית האנגלוסקסית אינה מכירה בחובה לבוא לעזרת זרים במצוקה. המתנגדים לחקיקה זו מסיבות מוסריות טוענים ש"החובה להציל" גוזלת מהיחיד את חירותו לכהור אם להציל את הקורבן, אם לאו. באמצעות קביעת החובה למנוע נזק בחוק, המדינה גוזלת מן היחידים את יכולתם לערוך בחירות מוסריות. בחברות שבהן הרעיון של חמלה ציבורית לא השפיע על המדיניות, כמו במדינות האנגלו-אמריקניות, המדינה נטלה לידה את החובה להסדיר את ההתנהגות המוסרית שהיתה בעבר בידי הכנסיה. דבר זה מסביר מדוע נפוצים חוקי ה"חובה להציל" ברחבי יבשת אירופה. לעומת זאת, בחברות שבהן המדיניות הושפעה מן החמלה, אנשים מחזיקים בחובות מוסריות ישירות זה כלפי זה, ללא תיווכה של המדינה. לפי מסורת זו אין המדינה קובעת חובה מוסרית, אלא יוצרת תנאים שבהם אנשים יכולים להפעיל בקלות את החובות המוסריות ביניהם. לפיכך, חוקי דיווח על התעללות בילדים אינם כופים התערבות על כלל הציבור. חוקים אלה היו הניסיון הראשון בארצות-הברית לנסח כחוק את החמלה כלפי ילדים עבור בעלי מקצוע הבאים עמם במגע יומיומי. חסינות אזרחית ניתנת לאלה המדווחים מתוך רצון טוב, ומרבית החוקים גם מסירים את זכויות היתר של בני-זוג ושל רופא וחולה במקרים כאלה (Ames 1908; Feinberg 1984; Kirchheimer 1942; Kleinig 1976; Lipkin, 1983).

כנגד זאת, "חוק הדיווח" הישראלי נוסח במונחים מקיפים וגורפים יותר. לא רק אנשי מקצוע, אלא כל הציבור נדרש לדווח. ההתנגדות היחידה לכך מסיבות מוסריות ופוליטיות הושמעה מצד פרופ' ליבאי, חבר הכנסת ממפלגת "העבודה", אשר הבין שהחוק החדש כופה על הציבור חובה אקטיבית (להציל). שאותה הוא ראה כבעייתית (ישיבה 118 של הכנסת ה-12, 28.11.1989). חשוב לציין בהקשר זה כי יוצא הדופן היחיד ל"חובה להציל" שבו הכיר החוק הישראלי, הוא שחובה זו חלה כאשר קיימת "קרבה" במובן המשפטי (ומכאן גם המוסרי) של המלה, כמו בעדות על תאונת דרכים וכו' (ברק 1993, 462-464). במובן זה, קבע חוק הדיווח הישראלי קרבה משפטית ומוסרית בין ילדים של אנשים זרים לבין כל אוכלוסיית המבוגרים במדינה, כלומר, חמלה ציבורית.

הדיונים שהתקיימו בכנסת בין החדשים פברואר לנובמבר 1989 לא חושפים כל ידע חדש, אלא חוזרים בעיקרם על האמיתות המקצועיות שהוזכרו קדם. כמעט כל דובר מזכיר את מורן, אבל איש מהם אינו מתייחס לרקע האתני, המשפחתי והמעמדי שלה. נהפוך הוא. לאחר שהסולידריות עם מורן התבססה, מרבית חברי הכנסת דיברו על העל-מעמדיות של הבעיה. ממצאים סותרים הוסרו הצדה בטענה שמדובר בנתונים לא-מהימנים או ביכולתם של העשירים להסתיר טוב יותר את ההתעללות. מסקנות הוועדה, שהפכו לחלק מהחקיקה חזרו על ה"על-מעמדיות" של התופעה:

מאפייני האוכלוסייה: התופעה של התעללות בילדים איננה ספציפית למגור כלשהו בחברה. בעולם כולו, כמו גם בישראל, ידוע שהיא מתרחשת כמעט באופן שווה בכל המגורים של החברה, ושלא קיימים מאפיינים בולטים של אתניות, של הכנסה, של השכלה, של דיוור, של דת או אחרים. לעתים תיתכן אשליה אופטית, כיוון שיש דיווח רב על התעללות בילדים בקרב המשפחות העניות, והוא בא כתוצאה מכך שמשפחות אלה נמצאות תחת פיקוח של סוכנויות הרווחה. למשפחות העשירות יש אמצעים טובים יותר להסתיר את העובדות (הישיבה ה-93 של הכנסת ה-13, 31.7.1995). מסקנות הוועדה המיוחדת להתעללות בילדים.

כאמור, האוניברסליזציה של ההתעללות בילדים אינה מאפשרת דיון המקום את התופעה בקרב העניים, ומטרת המאמר הנוכחי אינה לקבוע עמדה בסוגיית הקשר בין עוני להתעללות בילדים.

נסתפק בכך שנוצין כי גם בישראל התעלמו בעלי מקצוע ופוליטיקאים מידע הקושר את שכיחות ההתעללות בחסרי ישע בגורמים חברתיים כמו מעמד, או פטרו אותו כבלתי-מבוסס (ממצאים שלא התגלו כממצאים). אבחנה זו בעייתית גם משום שהיא מבטלת את הקשר האפשרי בין מיקום חברתי לבין התעללות, ומפנה את המאמץ העיקרי לענישה או לטיפול פרטני.

האמונה בגישה התרופיטית התרופפה, והכיוון שתפס את מקומה התבסס על המערכת המשפטית. כמה בעלי מקצוע חששו שמא חוקי הדיווח יצמצמו את הדיווח-העצמי, ויתר על כן, שיראו את הבעיה מנקודת מבט משפטית יותר מאשר רפואית. אף-על-פי-כן, המחוקקים קיבלו הרבה מן הרעיונות ה"רפואיים" לגבי התעללות בילדים. החוק עצמו מצביע על כך שהבעלות על ההתעללות בילדים הועברה מן התרפיסטים למענישים, נטייה הניכרת גם במדינות אחרות. חמשה-עשר שנים אחרי שהעביר הקונגרס האמריקני את "חוק ההתעללות בילדים" בארצות-הברית, נחקק חוק כזה גם בישראל.

מסקנות

על מנת לרדת לעומקם של השינויים במוסר הציבורי יש להתייחס לכמה היבטים:

1. ה"אריזה" של הבעיה (הירע המקצועי וה"בעלות" על הבעיה); 2. תפקיד הדרימה (המקרה של מורן והצגות חזותיות אחרות בנושא ההתעללות בילדים); 3. השפעת הגומלין של תחרות, של סימביוזה ושל פשרה בין-ארגוניים בספירה הציבורית. מעל לכל יש להבין כיצד מתהוות הנחות אידיאליות "רציונליות" חדשות, הקובעות את המעש החברתי בזירה הציבורית ואת הפוליטיקה הבין-ארגונית הנצרת עם קידום מטרות ערכיות אלה.

למרות שהרחף המוסרי העומד בבסיס ההגנה המודרנית על הילד דומה מבחינות רבות לזה של מצדדי הרפורמות בשנות החמישים, הרי אוצר המלים השתנה והפך ממוסרי למדעי. אמנם אוצר המלים העניק בזמנו לגיטימציה לפעולה של המדינה, אבל כיום אין זה כך, והוא אפילו מהווה כעת דה-לגיטימציה. בשנות החמישים חשבו תומכי הרפורמה (כמו רייפן) שהאנשים "הטובים יותר" צריכים לשמש מופת ל"טובים פחות", ושהתנהגותם היתה בגדר חובה, מעשה מוסרי. כיום גדל המרחב בזירה הציבורית לתנועות חברתיות, התורמות לטוב הקולקטיבי וטוענות לבסיס מוסרי גבוה.

המתח בין הרחף המוסרי של אנשי הרפורמה לבין הצנזורה הדמוקרטית על אוצר מלים של מעמד ושל אתניות לבין צורך בידע "מקצועי" כדי לתת לגיטימציה לתוכניות של המדינה, הוביל לשינוי לא רק בשיח על התעללות בילדים אלא גם לעשייה לשם מניעת התופעה הזו. אחת התוצאות הבולטות היתה העברת הדגש מ"התעללות פיסית בילדים" להתעללות מינית. הכאת ילדים עדיין נחשבת, כמובן, להתעללות בילדים. אולם המשמעות המרכזית של המונח "התעללות בילדים", או האסוציאציה המיידית המתקשרת למושג זה, היא המשמעות המינית שלו. התעללות מינית בילדים אינה נקשרת באופן מיידי עם מעמד ועם אתניות, כפי שקורה בהתעללות גופנית, ולכן היא מתאימה להיות המוצג העיקרי בניסיון של אנשי הרפורמה למסד רחמים ציבוריים. לפיכך, התעללות מינית תהיה המוקד העיקרי של מאמצי הרפורמה העתידיים בישראל בכל הקשור לילדים.

השלכות כלליות

ביורוקרטיזציה של חמלה כרוכה, אם כך, בשני תהליכים הקשורים זה בזה. האחד הוא דיאכרוני. הוא מוביל לשיח "תרבותי" על כאב ועל סבל אנושיים ומתמקד בסבלם של חסרי הישע. בשיח הציבורי, החמלה האוניברסלית כלפי חלק מחסרי הישע ממוסדת. שיאו של תהליך היסטורי זה הוא הגדרת ההתעללות בילדים כ"בעיה חברתית". המיסוד כולל "בעלות" הדרגתית של המועצה על בעיית ההתעללות בילדים וגיוס המדינה לשינוי גבולות האחריות. מימד זה הוא גם ארגוני מטיבו. הוא כולל קשרים מורכבים בין ארגונים, כגון יחסי גומלין, תחרות, שיתוף פעולה סמוי והעלאת טענות סותרות (כמו ארגוני פסיכולוגים, לשכות של עורכי-דין, סוכנויות של המדינה וארגונים וולונטריים).

התהליך השני כרוך ב"שינוי גבולות התחום הפוליטי" (Maier 1987), שבו נושא הדיון עובר מהתחום הפרטי לזירה הציבורית. שיאו של התהליך הזה הוא הקואליציה מקיר לקיר ביוזמה של "חוק חסרי הישע". אולם היא מסמלת מרכיב עמוק יותר: עיצוב-מחדש של השיח הציבורי (הכולל את הייחוסים הקונגטיבי והנורמטיבי) על אלימות נגד ילדים. בשנות החמישים, התופעה נתפסת כפרטית או פרטיקולרית מטבעה (הסברים "תרבותיים"), ואז היא מוגדרת מחדש כבעיה של "הספירה הציבורית". בשנות השמונים, כנגד זאת, הבעיה נתפסת כרוע אוניברסלי, על-מעמדי, שהתגובה הראויה לה היא הפעלה אוניברסלית של חמלה ציבורית באמצעות מוסדות המדינה.

נוסף על כך, תהליך זה כרוך בקונפליקט ובפשרה בין שחקנים מאורגנים הפועלים ברבזמן בתחום הציבורי. הדיון מוכרע לכאן או לכאן במידה שהמשמעות של הגדרת הבעיה נותרת ללא ויכוח. שינוי בספירה הציבורית אינו אפשרי ללא היכולת הארגונית של ארגונים וולונטריים המתרבים והולכים. הדבר מוביל למונופולזציה של הבעיה בידי שחקני-מפתח (כמו קרמן) המגייסים את המדינה להתערב בנושאים של סדר מוסרי. יתר על כן, הגיוס לפעולה מוסרית הוא אפקטיבי במיוחד כאשר מגיעים לקונסנזוס לגבי "אמפטיה" במובן "א-פוליטי". הישג כזה מתאפיין במתן תגובה יחידה, אחידה וחד-ערכית, הכרוכה בהפעלת רגשות עזים (Nelson 1984). השינוי הזה הוא פוליטי, מבני ותרבותי כאחד. מאבקים סמליים "כוללים את כל האסטרטגיות שמטרתן לאכוף מבנה חדש של מציאות חברתית על-ידי דחיית הלכסיקון הפוליטי הישן" (Bourdieu 1990, 134). הקושי מתגלה כשהגדרת הבעיה מתמסדת באמצעות בנייה של קונסנזוס ושל מסגרת מוסרית. אז היא מתוארת כמציאות מובנת מאליה, וקולותיהם של שאר הגורמים, המגדירים את הנושא במונחים אחרים, אינם נשמעים עוד.

נתן נ. שניידר, המכללה האקדמית של תל-אביב
אילן תלמוד, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

ביבליוגרפיה

- ברק, אהרון, 1993. שיקול דעת שיפוטי, פפירוס, ירושלים.
 חובב, מאיר, (עורך), 1993. פגיעות מיניות בילדים: החוק, החוקר ובית המשפט, צריקובר, תל-אביב.
 צימרין, חניטה, 1989. ילדים מוכים: בעיה רבת פנים, פפירוס, תל אביב.
 צימרין, חניטה ועפרה איילון, 1990. ילדות כואבת, ספרית פועלים, תל-אביב.
 קרמן, יצחק, 1992. "החוק למניעת התעללות בקטינים וחסר ישע: מפנה ביחס החברה הישראלית להתעללות בילדים", בשחון סוציאלי 38: 146-133.
- Ames, James Barr, 1908. "Law and Morals," *Harvard Law Review* 22:97-113.
 Arendt, Hannah, 1963. *On Revolution*. New York: Viking.
 Basin, Giora, and Judith Reifen, 1983. *Dr. David Reifen: In Thought and Deed — An Annotated Bibliography*. Tel-Aviv.
 Beck, Ulrich, 1992. *Risk Society: Toward New Modernity*, trans. M. Ritter. London: Sage Publications.
 Becker, Howard, 1969. "Introduction," in *Social Problems: A Modern Approach*, ed. Becker Howard. New York: John Wiley, pp. 1-31.
 Bellingham, Bruce, 1983. "The 'Unspeakable Blessing': Street Children, Reform Rhetoric, and Misery in Early Industrial Capitalism," *Politics and Society* 12:303-330.
 Benhabib, Seyla, 1987. *Feminism as Critique*. Cambridge: Polity Press.
 Besharov, Douglas, 1990. *Recognizing Child Abuse: A Guide for the Concerned*. New York: Macmillan.
 Best, Joel, 1990. *Threatened Children: Rhetoric and Concern about Child Victims*. Chicago: The University of Chicago Press.
 Breines, Wini, and Linda Gordon, 1983. "The New Scholarship on Family Violence," *Signs* 83:490-531.
 Bourdieu, Pierre, 1990. "Social Space and Symbolic Power," in *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*, trans. Matthew Adamson. Cambridge: Polity Press.
 Caffey, John, 1946. "Multiple Fractures in the Long Bones of Infants Suffering from Subdural Hematoma," *American Journal of Roentgenology* 56:163-173.
 Cohen, Jean, and Andrew Arato, 1992. "Politics and the Reconstruction of the Concept of Civil Society," *Cultural-Political Interventions in the Unfinished Project of Enlightenment*, ed., A. Honneth, T. McCarthy, C. Offe, and A. Wellman. Boston: MIT Press.
 DiMaggio, Paul J., and Walter W. Powell, 1990. "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism

- and Collective Rationality in Organizational Fields," in *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, ed. Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 63–82.
- Durkheim, Emile, [1893] 1964. *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Elias, Norbert, [1939] 1978. *The Civilizing Process*. New York: Pantheon Press.
- Feinberg, Joel, 1984. "Moral Limits of the Criminal Law," vol. 1: *Harm to Others*. New York: Oxford University Press.
- Gelles, Richard, 1973. "Child Abuse as Psychopathology: A Sociological Critique and Reformulation," *American Journal of Orthopsychiatry* 43:611–621.
- , 1975. "The Social Construction of Child Abuse," *American Journal of Orthopsychiatry* 45:363–371.
- , 1985. "Family Violence," *Annual Review of Sociology* 11:347–367.
- Gelles, Richard, and Claire Cornell, 1990. *Intimate Violence in Families*. Newbury Park, Ca.: Sage.
- Giddens, Anthony, 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gilligan, Carol, 1982. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Mass.: Harvard University Press.
- Giovannoni, Jean M., and Rosian M. Becarra, 1979. *Defining Child Abuse*. New York: Free Press.
- Habermas, Jürgen, 1974. "The Public Sphere," *New German Critique* 3: 49–55.
- , 1981/1984. *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.
- , [1962] 1990. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger and Frederick Lawrence. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hacking, Ian, 1991. "The Making and Molding of Child Abuse," *Critical Inquiry* 17:253–288.
- Hampton, Robert, 1987. "Race, Class and Child Maltreatment," *Journal of Comparative Family Studies* 18:113–126.
- Heap, S., M. Hollis, B. Lyons. R. Sugden, and A. Weale, 1992. *The Theory of Choice: A Critical Guide*. Oxford: Blackwell.
- Kant, Emanuel, [1797] 1991. *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kempe, Henry, F. Silverman, B. Steele, W. Droegmueller, and H. Silver, 1962. "The Battered-Child Syndrome," *The Journal of the American Medical Association* 181:17–24.
- Kirchheimer, Otto, 1942. "Criminal Omissions," *Harvard Law Review* 55:615–642.
- Kleinig, John, 1976. "Good Samaritanism," *Philosophy and Public Affairs* 5:382–407.
- Lash, Scott, and John Urry, 1994. *Economies of Signs and Space*. London: Sage Publications.
- Laumann, Edward O., and David Knoke, 1988. *The Organization State*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lauritzen, Paul, 1989. "A Feminist Ethic and the New Romanticism — Mothering as a Model of Moral Relations," *Hypatia* 4:29–44.
- Lipkin, Robert Justin, 1983. "Beyond Good Samaritan and Moral Monsters: An Individualistic Justification of the General Legal Duty to Rescue," *UCLA Law Review* 31:252–293.
- McCarthy, Thomas, 1990. "Introduction" in Habermas, J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger and Frederick Lawrence. Cambridge, Mass.: MIT Press, pp. 10–15.
- Maier, Charles S., 1987. "Introduction," in *Changing Boundaries of the Political: Essays on the Evolving Balance between State and Society, Public and Private in Europe*, ed. Charles S. Maier. New York and London: Cambridge University Press, pp. 1–26.
- Nelson, Barbara, 1984. *Making an Issue of Child Abuse: Political Agenda Setting for Social Problems*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Noddings, Nel, 1988. *Caring: A Feminist Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: The University of California Press.
- Parton, Nigel, 1985. *The Politics of Child Abuse*. London: MacMillan.
- Pelton, Leroy, 1978. "Child Abuse and Neglect: The Myth of Classlessness," *American Journal of Orthopsychiatry* 48:608–617.
- , 1989. *For Reasons of Poverty: A Critical Analysis of the Public Child Welfare System in the United States*. New York: Praeger.
- Ray, Larry J., and Michael Reed, eds., 1994. *Organizing Modernity: New Weberian Perspectives on Work, Organization, and Society*. London: Routledge.
- Reifen, David, 1962. "The Treatment of Sex Offences Against Children by the Israeli Courts," *World Mental Health* (May): 66–77.
- , 1973. *The Juvenile Court in a Changing Society*. London: Weidenfeld.
- Rosenberg, Martin, 1985. "The Alternative of Reward and Praise: The Case Against a Duty to Rescue," *Columbia Journal of Law and Social Problems* 19:1–17.
- Simmel, Georg, 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Snow, Davis, 1992. "Master Frames and the Cycle of Protest," in *Frontiers in Social Movement Theory*, ed. Aldon D. Morris and Carol McClurg Meuller. New Haven, Conn.: Yale University Press, pp. 133–155.

- Somers, Margaret, 1995a. "What's Political or Cultural about Political Culture and the Public Sphere? Toward An Historical Sociology of Concept Formation," *Sociological Theory* 13 (2):113–144.
- , 1995b. "Narrating and Naturalizing Civil Society and Citizenship Theory: The Place of Political Culture and the Public Sphere," *Sociological Theory* 13 (3):229–274.
- Stansell, Christine, 1982. "Women, Children, and the Uses of the Street: Class and Gender Conflicts in New York City, 1850–1860," *Feminist Studies* 8:309–335.
- Steele, Brandt, 1987. "Psychodynamic Factors in Child Abuse," in *The Battered Child*, ed. Ray Helfer and Henry Kempe. Chicago: The University of Chicago Press.
- Tocqueville, Alexis de, [1840] 1969. *Democracy in America*. New York: Anchor books.
- Thomas, Mason, 1972. "Child Abuse and Neglect: Historical Overview, Legal Matrix, and Social Perspective," *North Carolina Law Review* L:293–349.
- US Senate, 1973. Hearings before the Subcommittee on Children and Youth of the Committee on Labor and Public Welfare United States Senate, 93rd Congress, 1st Session, March/April, 1973. *Child Abuse Prevention Act*, S.1191.
- Weber, Max, 1978. *Economy and Society*, ed. Gunther Roth and Claus Wittich. Berkeley, CA: University of California Press.
- Wolock, Isabel, 1984. "Child Maltreatment as a Social Problem: The Neglect of Neglect," *American Journal of Orthopsychiatry* 34:530–543.
- Zelizer, Viviana, 1985. *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*. New York: Basic Books.
- Zimrin, Hanita, 1982. "Locating Abused and Neglected Children in Israel," *Children Today* 11:20–24.
- , 1983. "Building Up a New Service for the Abused Child," *International Journal of Child Abuse and Neglect* 7:55–60.
- , 1987. "Cultural Antecedents of Welfare Legislation and Services in Israel," *Journal of Comparative Family Studies* 18:271–285.